

De Rotterdamse Diergaarde Blijdorp en haar schepper Van Ravesteyn

J. C. Okkema

Duitse bommen maakten in de meidagen van 1940 een einde aan de oude Rotterdamse Diergaarde aan de Kruisstraat. Dit einde was weliswaar reeds in de jaren dertig ingeluid, doch door het bombardement werd het definitief een feit. Toch is na het bombardement het verschijnsel 'diergaarde' niet uit de Maasstad verdwenen. Ten westen van de huizen in de nieuwe woonwijk Blijdorp waren op dat moment al duidelijk de contouren te zien van de in aanbouw zijnde dierentuin die qua opzet en architectuur een novum in ons land moest worden. In dit artikel zal in hoofdlijnen de voorgeschiedenis en de bouw van Diergaarde Blijdorp worden behandeld. Vooraf wordt een kort woord gewijd aan haar voorganger.

De oude diergaarde

De oude Rotterdamse Diergaarde behoorde tot het genre van zoölogische tuinen zoals er in de 19e eeuw in verschillende steden over de gehele wereld ontstonden. Voor haar oorsprong dient men terug te gaan tot het jaar 1854, toen door een paar spoorwegemployé's in een tuintje bij het station van de Hollandsche IJzeren Spoorweg Maatschappij enige fraaie vogels bijeengebracht werden. Deze verzameling werd weldra aangevuld met andere diersoorten. De exploitanten van het tuintje, dat vrij kort daarop al uitgebreid werd met het ernaast gelegen stukje grond, stelden geïnteresseerde Rotterdammers in de gelegenheid om tegen een bepaalde bijdrage hun verzameling te bezichtigen. Uit de inkomsten werden onder meer de kosten bestreden die gemoeid waren met de verzorging van de dieren. Al spoedig gingen er stemmen op om van het 'spoortuintje' een echte diergaarde te maken. Een commissie, waarin leden van bekende Rotterdamse families zitting hadden, maakte hiervoor een plan. Ze knoopte onderhandelingen aan met de eigenaars van de weilanden tussen de Kruiskade en de Hollandsche Spoorweg. Voor de aankoop van deze grond en voor de aanleg en de bebouwing van de tuin was een bedrag van minstens f 200.000 nodig. Dit bedrag kwam binnen enige weken op tafel door het sluiten van een lening. Op 27 maart 1857 riep de commissie een algemene vergadering van de intekenaars op de lening bijeen. Het was op die datum dat de Vereniging Rotterdamse Diergaarde werd opgericht. De aanleg van de diergaarde werd opgedragen aan de heren J. D. en L. P. Zocher te Haarlem. Reeds op 18 mei 1857 ging de eerste spade de grond in en in oktober kon met de beplanting worden begonnen. De architecten A. W. van Dam en H. J. de Haas, beiden lid van het bestuur van de nieuwe vereniging, ontwierpen de gebouwen. De diergaarde was een combinatie van een zoölogische en botanische tuin. De tuinarchitecten creëerden op dit betrekkelijk kleine stuk grond een waar lustoord van planten, bloemen, heesters, bomen en waterpartijen. In de loop der jaren werden de oude gebouwen vervangen door pompeuze bouwwerken, waarvan er verschillende in moorse stijl waren opgetrokken.

Kort na de stichting van de diergaarde telde de instelling 41 zoogdieren en 65 vogels. Sindsdien werd de collectie regelmatig uitgebreid. Veel schenkingen kwamen onder meer van in Nederlands-Indië wonende Rotterdammers, die nogal eens kostbare uitheemse dieren per schip naar de diergaarde in hun vaderstad zonden. Daar aangekomen werden de dieren, gewend aan een leven in de vrije natuur, ondergebracht in vrij kleine ruimtes voorzien van tralies, waarin ze tot aan hun dood moesten bivakkeren. In principe konden alleen de leden van de vereniging de dierenverzameling bezichtigen. Iedere beter gesitueerde Rotterdammer was het haast aan zijn stand verplicht lid van de diergaarde te worden. Het 'gewone volk' kon tegen betaling van een klein entreebedrag ten hoogste veertien maal per jaar een bezoek brengen. En dan alleen tijdens de zomermaanden wanneer de Rotterdamse upper ten elders in het land of in het buitenland vertoefde. Verder mochten weeskinderen en leerlingen van de armenscholen éénmaal per jaar gratis de collectie bezichtigen. Ook niet-leden van buiten Rotterdam werden in

staat gesteld de diergaarde te bezoeken. Zij moesten echter wel kunnen aantonen dat ze van elders kwamen. Er had dan ook een strenge controle door de portiers plaats. Ontspanning voor de leden was er in de oude diergaarde in voldoende mate. Hiervoor konden men terecht in het uit 1874 daterende sociëteitsgebouw. Dit gebouw bevatte een feestzaal voor ruim duizend personen; voorts een leeszaal, een dameszaal, een eetzaal en een overdekt terras waarop voor zo'n 300 personen plaats was. Bij de sociëteit lag een groot concertterrein en een muzieknis.

Tot diep in de jaren twintig van de 20e eeuw floreerde de diergaarde. Het aantal leden was in 1922 zelfs tot boven de 8000 gestegen. De financiële positie was in die tijd zo goed dat kon worden overgegaan tot de bouw van een groot zeeleeuwenbassin. Dit was evenwel het laatste hoogtepunt in het bestaan van de oude tuin. In de jaren dertig sloeg ook hier de crisis toe.

Verplaatsing van de diergaarde

Tegen het einde van de jaren twintig, bij de presentatie van het uitbreidingsplan Blijdorp, kwam ook het doortrekken van de Diergaardelaan naar de Beukelsdijk aan de orde. Dit zou ten koste gaan van een gedeelte van de diergaarde, waarover de verbindingsweg zou komen te lopen. De gemeentelijke plannen zouden grote afbreuk doen aan de architectuur van de tuin. Zo moesten daarbij onder meer het entreehek, het apenhuis, de roefdieren- en olifantengebouwen het veld ruimen om op een andere plaats weer te worden opgebouwd. Deze operatie zou voor de diergaarde een fikse financiële aderlating betekenen. En dat in een tijd waarin het met de inkomsten niet zo rooskleurig gesteld was. Het bestuur van de diergaarde sprak dan ook via een schrijven aan de gemeenteraad in juni 1929 zijn verontrusting uit over dit plan en deed de suggestie om de nieuwe weg over de ten noorden van de diergaarde gelegen terreinen van de Nederlandsche Spoorwegen aan te leggen.

Het uitbreidingsplan Blijdorp werd goedgekeurd en met de verwezenlijking daarvan een begin gemaakt. De kwestie van de aanleg van de weg over het diergaardeterrein bleef nog hangende. Omdat de financiële moeilijkheden in de volgende jaren eerder toe-dan afnamen, besloot het verenigingsbestuur een commissie in het leven te roepen, die zou adviseren over de maatregelen die getroffen moesten worden. Deze commissie van advies werd op 30 september 1932 geïnstalleerd. Nog in datzelfde jaar, op 15 december, kwam zij met een rapport. Men stelde voorop dat de diergaarde in haar toenmalige vorm verouderd was en dat ze voor steeds grotere moeilijkheden zou komen te staan, indien er niet spoedig een reorganisatie plaatsvond. Naast modernisering van de dierenverblijven en verbetering van de gemakelijkheidsexploitatie zou ook modernisering van de vereniging een vereiste zijn. De reorganisatie zou alleen kans van slagen hebben als het bestaande terrein als bouwgrond werd verkocht en de diergaarde naar een ander, minder kostbaar terrein werd verplaatst. Onderhandelingen met de gemeente Rotterdam over een eventuele verplaatsing achtte de commissie wenselijk. Het verenigingsbestuur was niet onverdeeld gelukkig met de voorstellen. Men wilde het bestaande terrein niet prijsgeven. Het bleef echter bergafwaarts gaan met de exploitatie. Uiteindelijk kon het bestuur er niet meer onderuit drastische maatregelen te nemen. Het zond in september 1936 missives aan de minister van O.K. en W. en aan het college van B. en W. van Rotterdam, waarin met klem verzocht werd om een regeling tot steun aan de diergaarde. Zowel de minister als het Rotterdamse college erkenden het belang van het voortbestaan van de diergaarde. Financiële steun van de overheid was evenwel niet te verwachten, daar deze op dat gebied zelf problemen genoeg had. Het college van B. en W. verklaarde zich wel bereid bij de gemeenteraad een voor alle partijen aannemelijk voorstel tot grondruil in te dienen. Het bestuur besloot met de gemeente Rotterdam onderhandelingen aan te knopen. Van de zijde van de gemeente werd een stuk

Afb. 1. Het in moorse stijl gebouwde roofdierengebouw in de oude diergaarde, ca. 1903.
Foto: C. E. Mögle.

grond in de polder Blijdorp aangeboden, dat even groot was als het oude terrein. Van deze grond zou 2/3 gedeelte eigendom van de diergaarde worden, terwijl 1/3 deel hiervan in erfpacht uitgegeven zou worden tegen een jaarlijkse vergoeding van f 1. De gemeente Rotterdam zou om niet een stuk van het oude diergaardeterrein verkrijgen voor de noodzakelijke wegverbinding. Het resterende deel kon verkocht worden als bouwgrond. Het geld van deze verkoop zou lang niet voldoende zijn om de bouw van de nieuwe diergaarde te kunnen bekostigen, alsmede om de nog uitstaande schulden te kunnen betalen. Financiële hulp van buitenaf was dan ook noodzakelijk. De Stichting Bevordering van Volkskracht, een instantie die tot doel had sociaal culturele activiteiten financieel te ondersteunen, werd bereid gevonden hulp te verlenen. Zowel de gemeente Rotterdam als Volkskracht stelden als voorwaarde dat er een einde kwam aan het besloten karakter van de diergaarde. De nieuwe diergaarde zou toegankelijk moeten zijn voor alle lagen van de bevolking. Dit had als consequentie dat de sinds 1857 bestaande vereniging ontbonden diende te worden. Tijdens de algemene ledenvergadering op 7 januari 1938 viel zowel over de ontbinding van de vereniging als over de verplaatsing van de diergaarde de definitieve beslissing. De taken van de vereniging werden overgenomen door een Stichting Rotterdamsche Diergaarde. Van het nieuwe stichtingsbestuur maakten ook bestuursleden van Volkskracht deel uit. Dat betekende een garantie voor de financiering van de nieuwbouw.

Op 19 april 1939 werd de overeenkomst van grondruil met de gemeente getekend. Sloop van de oude diergaarde moest zo spoedig mogelijk plaatsvinden. Hiermede werd op 16 oktober van dat jaar een begin gemaakt. Op de laatste dag van 1939 werden de toegangshekken van de oude diergaarde voorgoed voor het publiek gesloten.

Sybold van Ravesteyn, de architect van de nieuwe diergaarde

'Waarom boeit niet langer het oude systeem eener Diergaarde met dieren in kooien en wil men niet meer leeuwen en tijgers rusteloos langs de tralies zien lopen? Zijn wij anders dan vorige geslachten, die er mede genoeg namen het vreemde, ongekende dier op veilige wijze te kunnen waarnemen? Waarschijnlijk is ons de verschijning der dieren, mede door de sterke verbetering en verspreiding der gedrukte afbeeldingen, zoo vertrouwd geworden, dat wij aan de werkelijkheid hogere eischen gaan stellen en het dier zich schooner en vrijer willen zien afteekenen tegen een natuurlijker achtergrond. Ook in Rotterdam, nu het door terreinruil mogelijk is geworden om op een andere plaats een nieuwe Diergaarde op te richten, zal deze volgens de veranderde inzichten, welke elders reeds ingang vonden, worden opgebouwd.' Met deze zinsneden begon architect Van Ravesteyn een artikel in het maandblad *De Maastunnel*, waarin hij bekendheid gaf aan zijn plan voor de aanleg van een nieuwe diergaarde in Blijdorp. Op 3 oktober 1937 werd deze architect gevraagd een schetsontwerp voor de diergaarde te maken. De opdracht voor het maken van een definitief plan volgde in november 1938. Ir. Sybold van Ravesteyn was op 18 februari 1889 te Rotterdam geboren als telg uit een familie die behoorde tot de gegoede liberale burgerij. Na zijn H.B.S.-tijd studeerde hij aan de Technische Hogeschool te Delft voor civiel-ingenieur (1905-1912). In hetzelfde jaar waarin hij zijn studie voltooide werd Van Ravesteyn als adspirant-ingenieur aangesteld bij de Afdeling Weg en Werken van de Maatschappij tot Exploitatie van Spoorwegen. Door zelfstudie bekwaamde hij zich vervolgens in de mogelijkheden van het toepassen van gewapend beton. Dank zij deze bekwaamheid werd hij in 1918 betrokken bij de bouw van het derde administratiekantoor van de Spoorwegen in Utrecht. In de jaren twintig werd hij hoofd van de architectuurafdeling van de Spoorwegen; hij kreeg het zuidoostelijke rayon onder zich. Bij deze afdeling ontwikkelde Van Ravesteyn zich tot architect. Hij ontwierp seinhuizen, later gevolgd door enige stationsgebouwen. Ook ontwerpen voor particuliere bouwwerken ontstonden, met name in de jaren dertig, op zijn tekentafel. Van Ravesteyn behoorde oorspronkelijk tot de aanhangers van het 'Nieuwe Bouwen', een richting in de architectuur waarbij de doelmatigheid van de bouwwerken een eerste vereiste was. In de loop der jaren distantieerde hij zich steeds meer van de opvattingen van de 'Nieuwe Bouwers'. Zijn grote belangstelling voor de beeldhouwkunst had hiermede in belangrijke mate te maken. Tijdens de vele buitenlandse reizen, die hij in de jaren twintig en dertig maakte, raakte hij in de ban van het neo-classicisme en de barok. Met name de bouwwerken die onder het bewind van Mussolini in Italië verrezen oogstten zijn bewondering. In zijn architectuur ging Van Ravesteyn steeds meer gebogen lijnen en beeldhouwwerk toepassen. Het ontwerp dat hij voor Diergaarde Blijdorp maakte is hiervan een fraai voorbeeld. Ná de Tweede Wereldoorlog kwamen van zijn hand nog tal van bouwwerken in neo-classicistische stijl, waaronder verschillende stationsgebouwen, tot stand. Zijn laatste grote opdracht betrof de bouw van het Centraal Station te Rotterdam. De gevelgeleding en de centrale hal zijn duidelijk geïnspireerd door het station Termini te Rome. In 1964 ontwierp hij zijn laatste werk: het stationspostkantoor te Nijmegen. Van Ravesteyn overleed op 23 november 1983 in het Rosa Spierhuis te Laren.

De nieuwe diergaarde

Het definitieve ontwerp voor de nieuwe diergaarde werd op 24 februari 1939 bij B. en W. van Rotterdam ingediend. Het terrein in Blijdorp waarop de diergaarde zou verrijzen is zeer onregelmatig. Met enige fantasie kan men hierin de vorm van het werelddeel Afrika herkennen. Ten oosten van dit terrein ligt de Van Aerssenlaan, waaraan de meest westelijke bebouwing van de nieuwe woonwijk is gesitueerd. Aan de noordzijde grenst het aan de Stadhoudersweg; deze scheidt de diergaarde van het door architect

Afb. 2. Vermaak voor jong en oud in de oude diergaarde gedurende de zomer van 1938.
Foto: Polygoon.

Witteveen ontworpen Park Blijdorp (het huidige Vroesepark). Langs de rest van het terrein loopt de 'omgelegde ceintuurbaan', de verbinding tussen Station Delftsche Poort en de spoorweg naar Utrecht. Voor dit stuk grond wist Van Ravesteyn een plan te creëren dat zeer symmetrisch was. Hij trok door dit terrein een as, waarop alle stenen gebouwen werden geprojecteerd. Aan het noordelijke uiteinde van deze as kwamen de verblijven van de giraffen te liggen, terwijl het zuidelijke uiteinde gevormd werd door de z.g. berenkuil. Een groot gedeelte van het terrein werd in beslag genomen door weiden, waarop onder meer zebra's, gnoes, bisonen, elanden en antilopen voldoende ruimte kregen zich in de open lucht te bewegen. Aan de noordzijde creëerde Van Ravesteyn behalve de apenrots en de rendierenrots nog een rosarium en een rotstuin. De nieuwe diergaarde moest een tuin worden, waarin naast de fauna ook aandacht werd besteed aan de flora.

Van de gebouwen valt vooral de uit beton, staal en glas opgetrokken Rivierahal op, een enorm bouwwerk, bestaande uit een centrale hal en twee vleugels, waarin de warme kassen en de verblijven voor dikhuiden en apen zijn ondergebracht. Aan de achterzijde werd het complex afgesloten met een restaurant en een 40 m hoge uitkijktoren. Het idee om in de diergaarde een grote hal te bouwen, die dienst zou doen als wintertuin, dateerde uit 1933. In dat jaar spraken enige Rotterdamse burgers de wens uit om als kern van een nieuw aan te leggen diergaarde een groot complex te bouwen van dierenverblijven, gegroepeerd rond een ruimte met tropische planten. Deze ruimte, die als 'wintertuin' zou worden ingericht, kon tevens benut worden voor het houden van tijdelijke tentoonstellingen. In het eerste diergaardeplan, ontworpen door de architecten

Afb. 3. Het in neo-classicistische stijl gebouwde buitenverblijf van de roofdieren in Diergaarde Blijdorp, 1941. Foto: Polygoon.

Brinkman en Van der Vlugt, was dit complex onder de naam 'troparium' vermeld. Daar het bestuur van de Rotterdamse Diergaarde er in die dagen nog niet toe wilde overgaan de tuin naar een ander terrein te verplaatsen is dit plan in de ijskast terechtgekomen. Van Ravesteyn verwerkte de 'troparium'-gedachte in zijn ontwerp. Bij nader inzien bleken er toch bezwaren te kleven aan de oorspronkelijke opzet. De temperatuur en de vochtigheidstoestand zouden niet aangenaam zijn om rustig in deze ruimte te vertoeven. Bezwaren tegen het inrichten van tentoonstellingen in de 'wintertuin' waren er ook; deze betroffen onder andere de keuze van de exposities en de schadde aan de plantengroei. Ook als feestzaal was deze ruimte overbodig, daar er in de stad voldoende gebouwen voor dit doel beschikbaar waren.

Men vroeg zich dan ook af of een dergelijke 'wintertuin' exploitabel was. Vandaar dat uiteindelijk besloten werd een hal van bescheidener afmetingen te bouwen. Tropische planten kregen daarin geen plaats, maar werden ondergebracht in de oostelijke vleugel van het complex. De eigenlijke hal werd nu bestemd voor subtropische gewassen, die op een zodanige wijze werden gegroepeerd dat er een zonnige en vriendelijke wintertuin ontstond. Zowel exterieur als interieur van de Rivierahal zijn rijk gedecoreerd. Verschillende kunstenaars hebben hier hun bijdrage aan geleverd: Pieter den Besten vervaardigde de plafondschilderingen, Dick Elffers de wandschilderingen en W. van Kuilenburg de plastieken. Bij de zuidgevel zijn twee beelden van Charles Eyck opgesteld, waarvan de linker een klok en de rechter een windwijzer draagt. Niet alleen de Rivierahal, maar ook andere bouwwerken zijn met beeldhouwwerk versierd. Zo is tegen de schoorsteen van het in neo-classicistische stijl gebouwde roofdierenverblijf een beeld van Orpheus met zijn lier opgesteld. Ten noorden van de Rivierahal ontwierp Van Ravesteyn een grote waterpartij met op de achtergrond twee bassins, het ene voor de

ijsberen en het andere voor de zeeleeuwen. De monumentale hoofdingang van de diergaarde ligt aan de Van Aerssenlaan recht tegenover de brede Bentincklaan. Ze bestaat uit een aantal kolommen, die in een halve cirkel zijn geplaatst en voorzien zijn van plastieken van de beeldhouwer L. Bolle. De kolommen zijn door fraaie smeedijzeren hekken met elkaar verbonden.

Voor bepaalde onderdelen van zijn ontwerp deed Van Ravesteyn inspiratie op tijdens bezoeken aan de dierentuin Hellabrunn te München en de Londense Zoo. In Hellabrunn waren de dierperken niet omrasterd, doch door greppels gescheiden van de ruimten waarop de bezoekers stonden. Hierachter stak het principe dat bij glooiende greppels het dier voorover staat, als het bij het hek komt. En een dier in een gebogen stand zal normaal gesproken niet springen.

Van Ravesteyns diergaardeplan oogstte niet alleen lof. Er kwam ook kritiek. Met name de directeur van de diergaarde, dr. K. Kuiper, bracht nogal wat bezwaren naar voren. In de eerste plaats gold zijn bezwaar de plaats van de hoofdingang. Deze had volgens hem op de hoek van de Stadhoudersweg en de Van Aerssenlaan moeten liggen. Op die plaats zou ze duidelijk zichtbaar zijn voor de bezoekers die per auto of openbaar vervoer naar de diergaarde komen. De in het plan aangegeven hoofdentree tegenover de Bentincklaan zou als secundaire ingang kunnen dienstdoen. Zijn tweede bezwaar had betrekking op de Rivierhal. Hij vond het gebouw veel te groot in verhouding tot het betrekkelijke kleine diergaardeterrein. Voorts vroeg hij zich af of dit gebouw wel exploitabel was, nu het oorspronkelijke plan om in de hal tropische dieren en planten alsmede een groot café-restaurant onder te brengen, geen doorgang vond. Hij achtte 'de geprojecteerde Rivierhal ondoelmatig en den bouw ervan geldverspilling'. Deze en nog enige andere bezwaren werden voor kennisgeving aangenomen.

De eerste jaren

Onder leiding van hoofdopzichter F. van der Waals werd op 1 mei 1939 een begin met de werkzaamheden in Blijdorp gemaakt. Ruim een week later werd op de plaats waar de bergdierenrots was geprojecteerd de proefpaal in de grond geslagen. Gedurende meer dan een half jaar werkte men ononderbroken aan de aanleg van de diergaarde. De staalconstructies van de gebouwen werden geplaatst, weiden en rotstuin werden aangelegd, bomen werden geplant. Daarna lag gedurende de vorstperiode het werk enige maanden stil. Het bombardement in de meidagen van 1940 bracht ook tegenslag. Veel bouwmaterialen, die tijdelijk in de oude diergaarde aan de Kruisstraat lagen opgeslagen of nog bij firma's in de Rotterdamse binnenstad ter verzending gereed lagen, gingen verloren. Diergaarde Blijdorp zelf ondervond geen schade.

Het was nu zaak de diergaarde zo snel mogelijk te voltooien. Veertien dagen na het bombardement werden de werkzaamheden hervat. Het noordelijke gedeelte kon op 13 juli 1940 reeds voor het publiek worden opgesteld. In het tijdsbestek van een kleine vijf maanden werd aan de voltooiing van het resterende gedeelte van de tuin gewerkt. De officiële opening vond plaats op 5 december 1940 in aanwezigheid van burgemeester en wethouders van de Maasstad. Het heeft daarna nog tot 1 april 1941 geduurd eer de werkzaamheden aan de diergaarde definitief beëindigd werden.

De levende have was voor een deel afkomstig uit de oude diergaarde. Helaas zijn niet alle dieren in Blijdorp terechtgekomen. Door de bommen die op het nog intact zijnde gedeelte van de oude tuin vielen werden verschillende dieren getroffen. Andere dieren, zoals de leeuwen en tijgers, moesten worden afgemaakt, omdat ze een gevaar voor de stadsbevolking opleverden. De meeste hadden het bombardement overleefd. Ze waren vanuit hun vernielde verblijfplaatsen de stad in gevlucht. Dagenlang is men op jacht geweest om hen te vangen. De vraag rees nu waar de dieren ondergebracht moesten worden. Een aantal van hen kon worden opgeborgen in provisorische hokken op het oude diergaardeterrein. Andere konden naar de gereedgekomen verblijven in Blijdorp

Afb. 4. Diergaarde Blijdorp. Ingangspartij en Rivièrahal, 1940. Foto: Polygoon.

worden overgebracht. De Haagsche Dierentuin verleende gastvrijheid aan een zestal apen. Al vrij spoedig na de ingebruikname van de nieuwe diergaarde werden vanuit Duitsland verschillende dieren verkregen, zodat de sterk gedecimeerde collectie werd aangevuld.

Diergaarde Blijdorp is niet geheel onbeschadigd de oorlog doorgekomen. In 1943 werd het zeeleeuwenbassin getroffen door brand- en brisantbommen, die bestemd waren voor de langs de tuin lopende spoorbaan. De zeeleeuwen alsmede enige eenden en sierganzen werden daarbij gedood. Het bassin werd niet meer herbouwd, doch op de plaats daarvan werd een terras aangelegd.

Dat ook bij de aanleg van de nieuwe diergaarde niet voldoende rekening was gehouden met het gedrag van bepaalde dieren, blijkt uit het volgende verhaal van de toenmalige directeur dr. K. Kuiper: 'De afkeer van tralies en hekken, die het bestuur en de architect hadden, stelde de directeur hier en daar voor grote problemen. Apen b.v. zijn klimmers en springers. Wil men ze van de buitenlucht laten profiteren — en dat is nodig —, dan zal men ze of in een ruime kooi moeten zetten, of er dienen voor die dieren terrassen gemaakt te worden, waar ze niet uit kunnen klimmen of springen. Maar . . . elke verhoging van de terraswanden en vergroting van de sprongwijdte naar de vrijheid kost handen vol geld en zo moest dan ook hier en daar wel eens genoeg genomen worden met afmetingen die achteraf onvoldoende bleken te zijn. Enkele omwonenden weten daar van mee te praten: ze troffen een aap in hun keuken aan, die zich tegoed deed. En eens zag een chimpansée kans op het dak van de Rivièrahal te klimmen en van daar uit klom hij aan de buitenzijde tegen de hoge uitzichttoren op. Nu heeft die toren bovenaan en breed bordes. Daar werd de chimpansée natuurlijk door tegengehouden. Geen nood,

hij sloeg een ruit van de toren in en kroop naar binnen, waar hij zijn oppasser in de armen liep.'

Het sombere beeld dat directeur Kuiper over de Riviërahal gaf is niet uitgekomen. De hal heeft in de loop der jaren zijn geld wel degelijk opgebracht. Doordat er ten gevolge van het bombardement in de stad een groot tekort aan zaalruimte was ontstaan, lieten veel organisaties en verenigingen voor het houden van hun activiteiten het oog vallen op deze grote hal. Het Rotterdams Philharmonisch Orkest en verschillende koren gaven er hun concerten. Kleinkunstenaars traden er op. Er werden congressen, bokswedstrijden, veilingen, toogdagen, examens en carnavalsavonden gehouden. En dat alles op de achtergrond begeleid door de meest uiteenlopende dierengeluiden, zoals het getrompetter van de olifanten en het gegil van de apen. Deze situatie heeft jaren geduurd. Na de ingebruikneming van De Doelen en het tentoonstellingscomplex Ahoy namen de activiteiten in de Riviërahal in belangrijke mate af. Daarom besloot het bestuur in 1977 om aan de hal haar oorspronkelijke bestemming te geven, n.l. die van wintertuin.

Veranderingen en toekomstplannen

Tot op de huidige dag wordt Van Ravesteyns schepping bezocht door talrijke mensen uit binnen- en buitenland. De tand des tijds is aan Blijdorp niet voorbijgegaan. De bezoeker die in deze tijd een kijkje in de diergaarde neemt zal verschillende bouwwerken niet meer aantreffen. Hij zal met name tevergeefs zoeken naar de uitkijktoren, die jarenlang voor velen het gezicht van de diergaarde bepaalde. De toren werd in 1970 voor het publiek gesloten, omdat ze in een ernstige bouwvallige staat verkeerde. Herstel zou op een bedrag van f 825.000 komen. En dat geld was niet beschikbaar. Zodoende viel de toren in 1972 onder de slopershamer, tot groot verdriet van Van Ravesteyn. Nieuwbouw en renovatie van de dierenverblijven was in de loop der jaren noodzakelijk geworden. Veel hiervan kon verwezenlijkt worden dankzij financiële steun van de in 1962 opgerichte Vereniging Vrienden van Blijdorp. Zo verrees er in 1968 een nieuw gebouw voor de niet-mensapen en de nachtdieren. Het oude gebouw van deze dieren werd gerenoveerd en herdoopt in 'Henri Martinhuis'. De theeschenkerij onderging twee maal een gedaanteverwisseling; eerst werd ze omgebouwd tot reptielenhuis, later tot giraffenverblijf. Nieuw was ook het dioramagebouw, dat op de plaats van het terras (het gebombardeerde zeeleeuwenbassin) werd gebouwd. Hierin werd later het Natuurhistorisch Museum ondergebracht. Een felle brand legde het gebouw op 5 mei 1987 in de as. Ondanks renovatie en nieuwbouw moet de diergaarde naar de huidige begrippen als verouderd beschouwd worden. Op verzoek van de directie heeft een commissie een plan ontworpen voor een diergaarde die aan alle eisen van de huidige en toekomstige jaren kan voldoen. In dit plan, waarvan de resultaten in juni 1988 zijn bekendgemaakt, komt tot uitdrukking dat modernisering van de tuin een eerste vereiste is. Hierbij zullen vooral de dieren veel baat hebben. De leefomgeving zal worden aangepast aan hun natuurlijke gedrag. Een bezoek aan de diergaarde zal in de toekomst weer een educatief karakter krijgen. Bovendien kan het wetenschappelijk onderzoek door deze vernieuwing nieuwe impulsen ontvangen. Maar de modernisering zal wel ten koste gaan van de fraaie architectuur van de tuin. Als de plannen in de toekomst verwezenlijkt worden, zullen vermoedelijk alleen de ingangspartij en de Riviërahal nog herinneren aan de unieke schepping van Van Ravesteyn.

Geraadpleegde archivalia

— Archief van de Vereeniging Rotterdamsche Diergaarde:

inv.nr. 12: Notulen van de vergaderingen van het Algemeen Bestuur, 1930-1939.

inv.nr. 49: Jaarverslagen, 1857-1875.

inv.nr. 58: Stukken betreffende de reorganisatie van de Diergaarde, 1932.

inv.nr. 146: Notulen van de vergaderingen van de Commissie van Advies, 1935-1938.

— Persoonlijke Verzameling dr. K. Kuiper:

inv.nr. 4: Stukken betreffende de reorganisatie en verplaatsing van de Diergaarde, 1929-1940.

inv.nr. 5: Rapport van de Commissie van Advies tot reorganisatie van de Diergaarde, 1932.

inv.nr. 20: Stukken betreffende de aankoop van dieren en de oprichting van Diergaarde Blijdorp, 1940-1943.

inv.nr. 27: Manuscript van het (nimmer verschenen) gedenkboek, z.j.

— Archief van ir S. van Ravesteyn:

inv.nr. 163: Documentatie over Diergaarde Blijdorp te Rotterdam.

inv.nr. 214: Curricula vitae van de eigen hand van Ir. Sybold van Ravesteyn, 1972-1979.

Geraadpleegde literatuur

'De Diergaarde en haar omgeving', *Nieuwe Rotterdamsche Courant* (15 januari 1938).

R., 'Het Diergaardeplan', *De Maastunnel* 1 (1938) 109-113.

S. van Ravesteyn, 'De nieuwe Diergaarde', *De Maastunnel* 2 (1938) 3-11.

J. M. Pattist, *Honderd jaar Rotterdamse Diergaarde* (Rotterdam 1957).

Catalogus van de tentoonstelling van het werk van Ir. S. van Ravesteyn, Stichting Architectuur Museum Amsterdam en Centraal Museum Utrecht (1977).

125 Jaar Diergaarde. Jubileumuitgave van de Stichting Koninklijke Rotterdamse Diergaarde (Rotterdam 1982).

Ingrid Kalkman, 'Sybold van Ravesteyn, architect Diergaarde Blijdorp', *GemeenGoed* (juli/augustus 1982) 8-10.

Dee Hooftman, 'Wonen en werken in Diergaarde Blijdorp', *GemeenGoed* (juli/augustus 1982) 10-14.

Joh. de Vries, *Ir. S. van Ravesteyn — Diergaarde Blijdorp* (Rotterdam 1982).